

Людмила Дзюбко,

Кандидат психологічних наук, старший
науковий співробітник,
лабораторія психології навчання імені І.О. Синиці,
Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України,
Київ, Україна,
e-mail: ldzubko@ukr.net

Лариса Шатирко,

старший науковий співробітник,
лабораторія психології навчання імені І. О. Синиці,
Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України,
Київ, Україна,
e-mail: Larysa.Shatyrko@i.ua,

Вікторія Бучма,

старший науковий співробітник,
лабораторія психології навчання імені І. О. Синиці,
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України
Київ, Україна
e-mail: buchma.victoria@gmail

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Ключові слова: війна, навчальна книга, психологічний ресурс, психологічна стійкість, учні.

Освіта вважається однією з стабільних і передбачуваних галузей суспільного життя, адже її навчальна складова завжди будується на вивірених і доведених постулатах наук. Соціальна ситуація останнього часу з усіма неочікуваними ризиками (пандемія ковіду, війна) вивели освіту у зону

**Ukraine: a year of indomitability. Effective practices of psychological assistance
in war conditions**

International Research & Training Conference

невизначеності. Цю тезу доводять непередбачувані зміни, що вже відбулися і продовжують відбуватися на усіх рівнях існування суспільства, у сфері навчання зокрема. Сьогочасна освіта змушена враховувати умови, виклики та наслідки війни в країні, враховувати особливості і конкретику освітньої ситуації. Безумовно питання безпеки життя і здоров'я всіх учасників освітнього процесу на першому місці.

Разом з тим очевидним, зрозумілим і безперечним є завдання продовження безперервного освітнього процесу навіть у таких складних умовах, в яких знаходиться Україна. У вітчизняному освітньому процесі можемо спостерігати зміну пріоритетів у навчанні, зміни в усталених формах навчання, появу нових форм, які вимагають педагогічного і психологічного супроводу, існування кардинально різних умов навчання (в евакуації за кордоном, внутрішнє переселення без власного житла, окуповані території, території, на яких відбуваються бойові дії тощо). Сьогодні увага вчених різних галузей науки (психологів, педагогів, філософів) зосереджена на вивченні питань адаптації учнів до умов воєнного стану, їх здатності продовжувати навчання. Додамо сюди нестабільний психологічний і фізичний стан не тільки дітей, а й дорослих (вчителів, батьків тощо), тож бачимо потужні виклики до сфери освіти.

Зміни в організації освітнього процесу (йдеться про те, що всі діти, знаходяться у середовищі з підвищеним рівнем зовнішніх ризиків і загроз) зумовлює необхідність адаптації навчальної книги до освітніх потреб здобувачів освіти. Безперечно, така ситуація вимагає комплексного підходу. Вважаємо, що можна і треба задіяти ті ресурси, які в нас є, щоб використати їх максимально доцільно до ситуації, що склалась. Одним з таких ресурсів може і повинна стати навчальна книга. Психологічні ресурси навчальної книги можуть бути використані для організації освітнього процесу під час війни, а саме: роль навчальної книги у формуванні психологічної стійкості учнів, використання навчальної книги для створення їх позитивного настрою та надії, а також підтримка психологічного здоров'я учнів за допомогою

Projekt jest finansowany w ramach Programu „Wspieramy Ukrainę”, utworzonego przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności, realizowanego przez Fundację Edukacja dla Demokracji.

**Ukraine: a year of indomitability. Effective practices of psychological assistance
in war conditions**

International Research & Training Conference

навчальної книги. Внесок навчальної книги у підтримки всіх суб'єктів освітнього простору можна розглядати з різних аспектів.

Перший аспект – само існування такої книги у будь якій формі: паперовій чи електронній. Вона є елементом вітчизняного освітнього простору, що особливо важливо для учнів за кордоном, для тих, хто на окупованій території. Як елемент освітньої системи держави навчальна книга уособлює зв'язок із батьківщиною, надає надію, заспокоює, вселяє віру в те, що все владнається, все буде добре. Отже, навчальна книга є інструментом збереження залучення дитини до спільноти.

Другий аспект – зміст навчальної книги. Важливе значення має аналіз впливу змісту навчального матеріалу на загальний психологічний стан учнів. Навчальна інформація для розвитку емоційного інтелекту має подаватись у вигляді змодельованих ситуацій, в яких враховано вікові психологічні особливості учнів. Після ознайомлення з матеріалом, де передбачено виникнення в учнів певних емоцій, доцільно включати елементи рефлексивних занять, дій, спрямованих на самоаналіз власного емоційного стану та емоцій однокласників. Зміст дисциплін гуманітарного циклу, як правило, вміщує кращі надбання національної культури – літературні твори, вірші, пісні, географічні відомості, історичні пам'ятки – в яких відображені світоглядні цінності народу, наративи, що відображають стійкість і незламність під час доленосних подій, описують досвід подолання людиною випробувань, конструктивного виходу з важких життєвих ситуацій. Навчальні книги з природничого спрямування можуть бути важливим інструментом підтримки фізичного і психологічного здоров'я учнів. Навчальні книги можуть бути джерелом позитивних емоцій та інформації, яка допоможе зняти стрес та тривогу. Наприклад, книги, пов'язані з культурою та мистецтвом, можуть сприяти зняттю напруги та створенню позитивного настрою. Підручники і хрестоматії з літератури містять приклади народного гумору, гуморески. Отже, зміст навчальної книги є своєрідним відновним наративом, який може сприяти зціленню та відновленню життєвої стійкості учнів під час та після важких подій.

Projekt jest finansowany w ramach Programu „Wspieramy Ukrainę”, utworzonego przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności, realizowanego przez Fundację Edukacja dla Demokracji.

Третій аспект – структура, побудова навчального матеріалу у книзі. Подання, структурування навчального змісту має будуватися з урахуванням психологічної складової, яка базується на особливостях психічного розвитку дитини в процесі шкільного навчання і враховує можливості дитини. У структурі навчальної книги представлені всі складові структури діяльності учіння: ціннісно-мотиваційний компонент, компонент учбових дій, контрольньо-оцінювальний компонент. Це важливо, тому що діяльність учіння, результатом якої є становлення учня, як суб'єкта діяльності, зумовлює актуальний розвиток особистості, веде за собою подальший розвиток і є основою формування психічних новоутворень, що окреслюють компетентність «уміння вчитись» – отже спрямоване на розвиток дитини (Dzyubko, Shatyрко, 2020).

Тут треба зауважити, що у стресі, тривозі у дитини можуть знижуватися когнитивні можливості: сприймання, увага, пам'ять, мислення, тобто ті функції, які безпосередньо задіяні у навчанні. Це необхідно враховувати у змістовій і процесуальній складовій навчання. Тут в нагоді стануть завдання з різним рівнем складності, спрямовані на само- і взаємоконтроль і оцінювання, на планування тощо. В умовах війни все частішими стали прояви дитячого занепокоєння, страху, агресії. У зв'язку з цим, в учнів виникають труднощі із зосередженням на навчальному матеріалі, а в деяких спостерігається втрата інтересу до навчання. В такому випадку, збільшення завдань творчого спрямування сприятимуть як підвищенню активності учнів так і вивільненню ними позитивних емоцій. Наприклад, учням можна запропонувати самостійне створення проекту у вигляді презентації (Buchma, 2022).

Таким чином, навчальна книга може відігравати важливу роль у забезпеченні психологічної стійкості учнів, які тією чи іншою мірою потерпають від воєнної агресії. Основним завданням навчальної літератури під час війни є формування в учнів життєствердного національного образу світу, емоційного інтелекту, любові до рідної країни, психічного і фізичного здоров'я. Навчальна книга може стати не тільки джерелом знань та інформації, але й джерелом позитивних емоцій та натхнення. Зокрема, під час

**Ukraine: a year of indomitability. Effective practices of psychological assistance
in war conditions**

International Research & Training Conference

війни, навчальна книга сприяє формуванню в учнів комунікативного потенціалу (емпатії, соціальної відповідальності); адаптаційних здібностей (уміння вирішувати проблеми, долати труднощі, емоційну стійкість); здатності до самопізнання і саморозуміння (усвідомлення власних емоцій, впевненість у собі, самоповага, самоактуалізація); антистресового потенціалу (стійкість до стресів, самоконтроль). На нашу думку, психологічні ресурси навчальної книги полягають в тому, щоб не дати дітям війни втратити свою ідентичність і самобутність, в забезпеченні процесу соціалізації, який у дітей супроводжується відчуттям тривоги, напруги, страху та відчаю. Тому, навіть під час війни, важливо забезпечувати учням доступ до якісної та різноманітної навчальної літератури.

Визначення ролі навчальної книги в організації освітнього процесу під час війни має базуватися на вирішенні таких завдань, як формування в учнів емоційного та соціального інтелекту, стресостійкості, емоційно-вольової сфери, психологічної культури і грамотності, визначення громадянської позиції.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні впливу навчальної книги на психологічне здоров'я учнів, зокрема під час війни. Дослідження психологічних ресурсів навчальної книги значно сприятиме покращенню якості освіти та підтримці психологічного благополуччя учасників освітнього процесу.

References

- Buchma, V. V. (2022). *Osoblyvosti organizaciyi dystancijnogo navchannya uchniv v umovax vijny`.* Aktual'ni problemy` psy`xologiyi navchannya v suchasnij sociokul`turnij sy`tuaciyi: zbirny`k tez naukovy`x dopovidej kruglogo stolu, pry`svyachenogo tvorchij spadshhy`ni I. O. Sy`ny`ci (m. Ky`yiv, 2 ly`stopada 2022 roku) Ky`yiv: Insty`tut psy`xologiyi imeni G. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny`, S10-13. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732732>
- Dzyubko, L. V., Shatyрко, L. O. (2020). *Z dosvidu psihologichnogo analizu navchal`ny`x materialiv dlya Novoyi ukrajins`koyi shkoly`.* Suchasni psy`xologichni vy`mogy` do pidruchny`ka dlya Novoyi ukrajins`koyi shkoly` : zbirny`k tez naukovy`x dopovidej Kruglogo stolu (Ky`yiv, 24 ly`stopada 2020 roku). Ky`yiv. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722535>

Projekt jest finansowany w ramach Programu „Wspieramy Ukrainę”, utworzonego przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności, realizowanego przez Fundację Edukacja dla Demokracji.